

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické publikace nesmí být reprodukována nebo šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu vykonavatele majetkových práv k dílu, kterého je možné kontaktovat na adrese: Nakladatelství Masarykovy univerzity Munipress, Rybkova 19, 602 00 Brno.

All rights reserved. No part of this e-book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without prior written permission of copyright administrator which can be contacted at Masaryk University Press, Žerotínovo náměstí 9, 601 77 Brno.

Poslání a smysl filosofie

Otakar A. Funda

V době, kdy se z různých stran množí nejen povrchní, ale i vážné a důvody podložené otázky po smyslu a poslání filosofie dnes a kladou si je zároveň s jubilem a kolegou Janem Zouharemi mnozí další filosofové (též já v rámci sebekritické ironie jsem podráždil jednou některé členy české filosofické obce ve vysílání Leonardo, když jsem řekl, zda ta filosofie vlastně není luxus darmošlapů?), dovoluji se vrátit k otázce smyslu a poslání filosofie i já. Svoji glosu věnuji Janu Zouharovi, který se svým dílem a působením vepsal do směřování brněnské filosofie, k jehož otevřenosti chovám svou sympatii i vděčnost.

Úkolem filosofie zůstává traktovat své vlastní dějiny, neboť je to velké vyprávění o příběhu lidského tázání a myšlení. Navíc bez určité znalosti těchto dějin lze sotva vstoupit do filosofického diskursu. Především však určitá obeznámenost s dynamikou konceptů v dějinách filosofie (ne nudné školometské sterilní reprodukování bez hlubšího vhledu) je výchovný počin, který přispívá ke kultivaci lidské osobnosti. Kdo ví, že problémy lidského jednání, soužití a hledání řešení problémů, rozpoznání a stanovení hodnot jsou složitější, dialektické, ambivalentní, je do jisté míry chráněn před jednostrannou sebejistotou či nekriticky namyšleným sebevědomím. Navíc se některým určitá filosofická tradice může stát osobní životní orientací, životní moudrostí – filosofické tázání jako způsob lidské existence. Otázky spojené s lidským individuálním životem a osobními lidskými vztahy mají vždy filosofický podtext. Co je dobré – a proč – a pro koho? Co je správné – a proč? Individuální etika stojí na filosofickém podloží.

Bez filosofie nelze kvalitně hledat odpovědi na otázky lidského společenského soužití, na otázky, jak utvářet a řídit lidskou společnost. Na jakých principech založit její ekonomický chod, vlastnické vztahy i politické a správní struktury? Sociální etika je nedílně spojena s položením filosofických otázek po dobru, právu, spravedlnosti, modelech soužití a politické praxe.

Bez filosofické reflexe přírody a vřazenosti člověka do jejího řádu, jejích determinant i indeterminovaných jevů se člověk nemůže odpovědně ptát po svém místě

ve světě. Navíc pak naléhavost ohrožení života na Zemi aktualizuje ekologická témata jako témata filosofická, klade potřebu nově pojaté ontologie přírody a činí naléhavým nové zodpovídání vztahu přírody a kultury – civilizace.

Filosofickým tématem zůstává studium lidských civilizací, civilizačních útvarů, filosofická reflexe různých kultur. Tím se filosofie zároveň stává myšlením o lidských dějinách – ve všech známých odlišnostech koncepcí filosofie dějin či jejího filosofického odmítnutí, což je ovšem také jedna z možných odpovědí na téma filosofie dějin. Její nedílnou součástí jsou i dějiny přírody, dějiny planety Země.

Filosofickým tématem byl od počátku vesmír, předním filosofickým tématem se stává fascinující tajemství života a za hranicí našeho dohlédnutí se nacházející otázky, co že to vlastně je a jak funguje lidské vědomí.

Subtématem filosofického studia lidských civilizací, lidských kultur je filosofie náboženství, jak napovídá již slovní příbuznost „kult – kultura“. Proč lidé náboženství tvoří, proč tvoří představu Bohyně Matky či další představy bohů či Velkého Ducha až po kategorii Boha monoteistických náboženství a kategorii transcendence, což je pokus o filosofický opis lidského prožitku a představy sebepřesahu? Filosofie náboženství se pak ptá, jaké sebepochopení vkládají do věřených nadpřirozených entit či náboženských znaků, symbolů, mýtů a metafor vyznačící toho kterého náboženství. Filosofie náboženství tak ústí v antropologii.

Filosofie náboženství se však dostává do velkého vnitřního napětí. Na jedné straně je vůči náboženským vírám neutrální, nedělá misi ani ateistickou propagandu. Nerozhoduje, zda náboženské představy a náboženská vyznání jsou pravdivá, či nikoli. Ptá se, jak ti, kteří určité náboženství vyznávají, sami sobě rozumějí a jaké pochopení lidského života a světa to které náboženství člověku zprostředkuje.

Na druhé straně ovšem tím, že filosofie náboženství pojímá všechna náboženství jako rovnocenné jevy lidských dějin a kultury, i když nesmlčí, že v některých náboženstvích dochází k hlubšímu, humanistickému pochopení etických dimenzí života, nutně dochází k rozpoznání, že v celých dlouhých dějinách náboženství (ovšem i v samotné Bibli) člověk své výpovědi o božstvu či Bohu přetvářel, že do kategorie bohové – Bůh vkládal různé obsahy. A jestliže dějiny náboženství jsou dějinami evoluce náboženských představ, je nasnadě otázka, zda člověk, který představuje o bozích, o Bohu přetvářel, není ten, který je také od počátku vytvářel. Tak religionistika a filosofie náboženství navozuje základní pochybnost o zjevném náboženství a o dělení na pravé náboženství a nepravá náboženství. Studuje náboženství jako rovnocenné jevy lidských kultur, lidských dějin, tedy jako lidské kulturní výtvořky.

Jedním z předních témat filosofie zůstává epistemologie, tázání po možnostech a hranicích našeho poznání, po metodologii lidských poznávacích procesů. S tím nedílně souvisí filosofie vědy, její principiální hypotetičnosti a otevřenosti vůči novým poznatkům, většinou opět jen provizorním. Ale právě osvědčení určitých vědeckých poznatků – že to tak funguje – je důvodem k oprávnění vědy jako nejlepší, nejvíce ověřené metody poznání. Navíc platnost určitých vědeckých poznatků je nejvážnějším argumentem ve prospěch filosofického realismu, že svět obklopující nás má svou svébytnou realitu (např. zjištění gravitace v podmínkách planety Země). I když ten svébytný svět kolem nás jistě vnímáme spektrem svých předporozumění a vytváříme jeho vždy nové interpretace, tento svět mimo nás má svoji svébytnou, na našem vnímání nezávislou realitu a dignitu. Kritická racionalita pak zdá se být nejadektivnějším způsobem jejího poznávání.

Otázka epistemologie, možností a hranic našeho poznání se však nevztahuje jen k reálným vědám, ale též k oborům, které se zabývají duchovními lidskými procesy a duchovními, kulturními výtvary, např. historie, literární věda, psychologie a další takzvané *human science*, společenské vědy.

Odtud pak je již jen krok k filosofii jazyka, k sebekritické filosofické reflexi lidské řeči, lidských výpovědí, včetně výpovědí vědeckých, stejně tak jako výpovědí nikterak neprokazatelné existenciální povahy. A protože řeč znamená myšlení, myšlení děje se v řeči a myšlení vnímáme jako akt našeho vědomí, zůstává jednou z nejobtížnějších filosofických otázek otázka lidského vědomí. Jistěže její zodpovězení leží především v oblasti přírodovědného bádání, ale právě výsledky neurověd i psychiatrie mají vždy určité filosofické konotace. Totéž lze říci o genetice a tázání po fenoménu života vůbec. Ta původní, zvidavá otázka – *to ti de einai* – co že to je, je otázka filosofická, i když na ni dává odpověď věda. Filosofie vede vědu k tomu, že jí dané odpovědi nastolují další otázky a vytvářejí nové kontexty lidské sebe-reflexe v rovině individuální i sociální.